

Улас Самчук

Поцілунок

(З заміток емігранта)

Хоч я й ішов повільно (куди квапитися?), піт рясно спливав на мойому чолі, а я боявся витягати свою досить нечисту хустинку. Навмисне підійшов і зупинився коло великого тепломіра з синьою жилкою живого срібла, — не вже дійсно така спека?

Так. Навіть в тіні плюс-трицять. Недурно і асфальт так легко вгинається під моїми ледві чутними кроками. Часом я обертаюся і вдивляюся у залишені сліди. Кожний з них дивує мене. У кожному таїться щось містичне, тісно споріднене зі мною і тією дорогою, яку щодня скорботно попирають мої ноги. Мені хочеться іноді схилитися до землі і побожно обмацати її; торкнутися щупками пальців того асфальту, того каміння, щоб кожним нервом відчути на них дотики своїх підшов. І часом так роблю й чую їх. Я лічу по них дні, роки, десятиліття. Від них проникає до мого розпеченого мріями мозку болючий відблиск свідомости, на якій невидима рука свавільно креслить огненний знак мого занепаду. А якийсь голос, підступний й незнаний шепоче нераз, що далі йти нікуди, що далі прірва, стіна, безконечна ніч. Але я мовчу.

Уста мої, мов у скнари на образі Да-Вінчі, щільно затиснуті. Моя віра налита кипучою кровю, а мрії безупинно заливають і змивають огненні знаки кінця.

Я кожний день встаю наново і почувуюся майже бадьоро. Сонце також піднімається. Я вітаю його з новою надією і йду чомусь вперед. Може там щастя. А звідки я можу знати, що не там? І я йду туди, йду і розтягаю дорогу буття. Хай буде довша, хай я ще поборюся, може якраз переможу! І так все вперед, все вперед.

Ось я вже до старого міста дійшов. Дивно як тут усе скупчилося. Будинки злізлися і зазирає вікно у вікно. Десять радіоапаратів кричать нараз і видається, що кожний камінь гукає. Десь тріскотить „Ундервуд“. Заквітчена бароково відчиняється брама і з неї точиться взад самохід, а на ньому „Р. II,212“. — Пардон. Я вам здається наступив на ногу? — О, прошу, прошу! Нічого не сталося! — Ей там! Пуу-пуу!

Тиснуся до стіни. Коло мене панночка. Вона одягнута у якесь павутиння, але також тиснеться. Пропускаємо самохода. Щічки й уста панночки горять якоюсь барвою. Бліді вилянілі кучері, ледві прикриті над одним вухом, вимушено спадають вділ і обережно сягають її щуплих пліч. Мій погляд безнадійно торкнувся усього її ества, торкнувся плитких грудей і опав у діл.

Я був цілком приличний. Я не сказав нікому ні слова, виплутався з юрби, виняв хустинку, обтер з чола піт і пішов далі. Пішов в напрямку „Вугляного ринку“. Вузька, крива вуличка. Урочиста барокова будова; вікна малі, а ґрати на них товстючі. Минаю її, обережно обмацую поглядом її розкішні оздоби, на яких можуть тепер вигідно моститись горобці і п'яно воркувати закохані голубці. Он сидить одна біла і натхнена. На неї безборонно ллється соняшній промінь а на долі, на чорному й гарячому камені сидить жебрак. Він грає на скрипці щось м'ясо-жалісне. Дванацять камяних муз з театрального даху мовчки і терпеливо вслухуються в тихе квиління жебрачих струн, але скорчені постаті сатирів, що двісті літ конають тяжку кар'єтидну службу, вперли свої гранітові, повні страждання й люті очі у постать жебрака: з погрозою жбурнутиби в нього свій довговічний тягар.

Ні, ні! дякую. Я не можу тобі нічого дати. У моїй кишені всього тільки два німецькі феніки. Два старі, забуті феніки, Бог знає відколи.

І я пройшов повз нього, мов тінь. Він далі жалісно пілкав, далі воркували голубці, а з театрального даху мовчки й терпеливо вслухувалися дванацять камяних муз.

Я вийшов на „Вугляний ринок“. Тут не вугіль продають. Тут продають сливи і виноград, і квіти. Тут продають також яблука й груші, і кавуни. Ось лежать вони купами, мов на величезному талірі і радісно барв'ють. Сонце, сливи і виноград! Я тільки прийшов на вас подивитися. Маюж я право на вас подивитися! (Тонкі, тонкі і тендітні, мов павутиння, але колючі, мов стріли, проміні. Вони спадають з височини мільярдами, їх безконечно багато, вони кладуться на землю свавільно, але так дотепно, що хочеться від захвату співати. Стебло жита тягне соки свої з чорної, чорної, мов ніч, землі. Воно пнеться до гори, хитає легко колосом, торкається о свого сусіда і ледві чутно шумить. Ось як їх багато тих стебел. Боже, як їх невимовно багато! Їх стільки як сонця і вітер, що пливе від заходу на схід, прудко і безборонно стриже і топче по них. І це вже не колосся сиве під вітровою підошвою вгинається, то дика згряя сивих розбурханих тигрів, шалено мчить вперед, щоб десь в безмежності захлинутися в синьому морі обр'я. А хмари плывуть собі і плывуть. Хто знає куди? Вони срібні і майже прозорі. Ось ви чогось сполохались і збігаєтеся, мов розсипана отара овець. Якийсь невидимий величний чабан заговорив до вас дужим голосом і ви раптом збурились і затремтіли. Засвистали пуги, ще і ще заревів голос; соняшне око закрилося і буйні слюзи полилися потоками. Боже, як плигали тигри, як гнулися стебла жита. А чорна земля впибалася і п'яніла, мов коханка. Ох, обнятиб її й тісно, тісно пригорнути до розхрістаних грудей. І хай сміються сливи

Й виноград. Пять яблук на гільці зрошених і омитих, мов рожеві амурчики, хай регочуть з нас, показують крихітні язички і кивають пальчиками. Смійтесь! Я вже не бачу вас, я вже не чую вас. Я весь горю в непереможнім захваті шаленого кохання і все сильніше горну до себе землю свою, кохану свою. А вона пахуча з вогкими гарячими устами і тьманими від пристрасті очами, мліє в моїх обіймах, просить поцілунків. І я цілував. Цілував уста, лоно. Цілував чоло і пив в захопленні арому вогких пишних кіс. Ох, як люблю тебе, земле моя! Моя рідня, моя далека!.)

* * *

Вибачте, я забувся. Я зовсім забувся. Я вже три рази обійшов навколо ринку. Мені вже нічого більше тут робити. Я паний, голова моя горить, ноги відмовляють послуху, але я мушу йти. Моя дорога така ще довга і така гаряча. Я вже встиг до всього приглянутися, все оглянути, до всього прикласти свою мірку й ціну. І більше не маю що тут робити.

Уявіть, я був переконаний, що вийшовши з ринку, пошкандибаю просто до себе на своє горище. Я думав, піду назад попри театр й жебрака, вийду на вулицю де ходить трамвай число 1, зайду на стару площу, а звідти на побережжя. Побережжям піду просто до залізного мосту і час від часу зупинятимуся коло чугунних поручнів, щоб полюбуватися як іскриться вода, як плавають по ній сині, зелені і червоні човники, а в них витягнувшись вигріваються молоді стрункі самички зі своїми самцями. Здала вони гарні. Їх тіла обарвило сонце у соняшну барву і видаються бурштинові. Сонце розгріває їх животи і перса, їх щось лоскоче в нутрі, вони закладають назад свої руки і голосно регочуть. Закон не забороняє такого реготу, але вслухайтесь в нього. Ви вслухайтесь в нього лиш раз, прийдіть до себе в темну самотню кімнату і ляжте. Не знаю які присняться вам сни. Це не моє діло і я зовсім не накликаю кари закону на той сміх. О, ні! Це значилоб накликати кару й на сонце й на молодість. Хто сміє бути молодим і хоче сміятися, хай сміється.

А далі я зовсім не знаю що казати. У мене бракує виразних людських слів, слів натхнених барвами й живою душею. А разом з тим відчуваю величезну потребу говорити. Я мушу щось говорити. Я стою сам, як пень, серед міліонового міста і, уявіть собі, воно здається мені порожнім, як Сагара. Навіть відчуваю спрагу і підшови припікає гарячий камінь. І я починаю цікаву і привітливую розмову з вітриною. Із звичайною, уявіть собі вітриною, мертвою і німою річчю, як і всі інші мертві й німі річі. І при тому ще усміхаюся. Мої очі стають зовсім маленькими і від них, мов сяйво, розходяться дрібненькі праски. Так усміхався Ленін, коли спасав людство і світ. Це є страшна, трійлива,

забарвлена зеленими, як мідяна гиржа, відтінками, усмішка яка bestiально кпить з усього, — від Бога до останнього хробака.

Коло мене ще стоїть рахітичний хлопчисько і ще, ніто вагітна жінка, ніто мужчина, якого черево презентується, мов цибуляста баня московської церкви. Його ніс подібний до величезного знаку запитання. І от ми три живі тумани зупинилися перед цією блискучою вітриною. Добрий день! Моє поважання!

В оточенні „Дванацяти стільців“, „Семи люльок“ і „Хуліо Хуреніто“ в самому центрі на педесталі розсівся Карл Маркс. Він увесь закрив себе роскішною, трівкою бородою. О, священна величчя борода! Ти закрила тут не лише своєю власника, а й також Шолом Аша, якого „Москва“ й „Варшава“ ледві виглядають зпід грубих томів твого „Капіталу“. Але в туж мить у блискучому шклі вітрини я побачив відбитку мого обличчя. Дванадцять стільців, сім люльок, „Москва“, „Варшава“ й „Капітал“, все це швидко, швидко закружляло і змішалось в дикому танці. Моє чоло випнулося, ніби набрякло. На ньому зійшли грубі краплі поту. Очі мої втягнулися в середину, перестали усміхатися. Поважання, мсьє Барбюс! І ви тут? Дуже приємно. Так, так. Вас дещо ззаду дали... Алеж ви чудесно розумієте, що і Цвайг потребує місця. Ваш „Огонь“ помітно й з далека. Он і „Жан Христоф“ з самого кінця виглядає. Він скорочений, здешевілий, але чи має він ще право нарікати, — цей дрібно-буржуазний патинок? Він лиш виразно і вперто затиснув уста, заціпив зуби і мовчить. Мовчить як і я, як ви, як цілий світ. Цього вимагає надута спрофанована гуманність. Хай шаліє безкарно вахханалія люльок і стільців, а ми лиш засадили в кишені руки, напнули вираз ображених, пригнічених і мовчимо.

— Чому от ти, гаде облізлий, припайлий курявою, лазиш отут з двома феніками в кишені? Чому зазираєш на бородатого Маркса й пінишся від власної безпорадності?

— Вибачте, пане мій. Я зовсім не облізлий і не припайлий курявою. Я лажу тут, бо я ще не дійшов до кінця. У моїм серці тліє ще іскорка фальшивої спрофанованої гуманності нашого напудрованого, в рукавичках віку. Я ходив туди, де ставлять будови і казав: я маю здорові руки і добрий шлунок. Дайте мені, будь ласка, можливість тягати у вас цеглу, пісок і цемент.

— Ви хто такий? — спитали нене. — Чи маєте ви право тягати у нас цеглу і цемент?

— Ні, — сказав я. — Я чужнець і чеський закон не дав мені такого права. Але я хочу їсти.

— Це ваша особиста справа і ми до неї не втручаємося. Але ви у нас не можете тягати цеглу і цемент.

І я пішов далі. Я ходив тиждень, два, але скрізь мене відправляли, бо я чужинець. Я ходив на пристань, до великого двірця. Я пропонував свої послуги носити тягарі, вантажити вагони, пароплави. Але й там мені одмовляли. Тоді я пішов до одної фірми, яка продає заборонені законом річі. Я набрав їх і продавав, бо неймовірно хотів їсти. Але мене спіймали і засудили. І я був щасливий, що мене засудили. Я міг щодня їсти хліб та думати про гуманність. А вийшовши з дому поправи почав писати великі, повні захоплення статті про будуче співжиття народів і рай на землі.

Мене прикликала одного разу поліція і, добре висміявши, сказала, що коли схочу у них почуватися гостем, маю сидіти спокійно. Ми не допустимо у нас розповсюдження комунізму.

— А леж, прошу вас, — кричав я що сили. — Ви розповсюджуєте його самі на кожному кроці! Як ви можете це комусь заборонити?

— До побачення. Ми не маємо часу філософувати. Йдіть собі і сидіть тихо.

І я сижу тихо. Ні, я ходжу тихо. Я майже нечуйно сховзаю з улиці на вулицю, оглядаю ринки, ковбасні, книгарні, кіоски. Я от і тут стою перед Карлом Марксом і скаржуся йому. Я подібний до селянина, якого обікрав лихвар і який приходить до того самого лихваря скаржитися на долю. І он сидить він, той лихвар з широкою гіпсовою бородою, сидить розкинувшись нахабно і широко. Сидить тут будучий бог всесвіту, перед яким упадуть всі і поклоняться йому. Нащо тоді земля крутиться і нащо вложені в наші голови мозки? Але я йду далі. До побачення, славні сини Ізраеля! Пишіть далі свої сім люльок і баламутьте світ капіталом. Вам можна. Ви не чужинці, ви скрізь дома.

Я швидко, швидко поступав в напрямку до свого мешкання. Я зовсім забув за побережжя. На якого чорта здалося воно мені? Я пройшов порожніми глибокими вулицями, вийшов на гору в замок, полюбувався дещо з висоти виглядом міста, а опісля до себе.

Дома застав листа. Я був страшно втомлений. Я ледві дійшов до мого горища на шостому поверсі. Руки і ноги мої тремтіли, в очах двоїлося, ніби у п'яного. Але я все таки зауважив на своєму столі того листа. Я мусів яко скорше лягти на канапу і, не випускаючи листа з руки, дещо відсапати та зібрати до купи свої думки. Мене здивував лист. Так вже дуже давно не мав ніяких листів. Я був переконаний, що за мене забув цілий світ, і тут нараз несподіванка. З початку довго тримав його далеко від себе в руці і вгадував звідки. Хто це про мене згадав? Яка добра щира душа?

Опісля почав оглядати листа. Він виглядав страшно мізерно. Папір, з якого зліплено ту коперту, ледві тримається

купи. Адреса писана фальшиво і невиразно. Дивно, як він дійшов сюди. Швидко розриваю.

„Дорогий і любезний сину!“

— Мама! Чуйте! Чуйте всі! У мене ще є мама! Вона не забула мене, вона ось пише, бачите всі! Так, так. Це її рука, я зовсім виразно пізнаю її. Вона мало вмє писати, але це вона. Ось всі ті літери, що вона ставила на цей совітський папір. Любі, милі, дорогі літери. „Дорогий і любезний сину!“ — Ха-ха! Сину! Ось тут написано воно — сину!

„Кланяюся тобі низьким до самої землі поклоном і жилаю від Господа Бога доброго здоровля. Дуже вспоминаю тебе, як то ти в такій далекій стороні живеш, що навіть і приїхати не можеш. Воно то може і ліпше тобі. Ми тут страшно голодуємо. Один Бог святий знає як ми страшно голодуємо. Від нас забрали все і навіть паршивої курки не лишили. Люди ходять по полях і збирають траву. Я вже не можу й ходити. У мене попухли ноги і я ледві перетягнуся від столу до порога. Рятуй мене, сину, чим можеш. Пішли хоч хунт сухарів. Сусідка наша Югеня, вона ще була малою, як ти йшов на війну, вмерла. Люди гинуть як мухи. За цим словом бувай здоров і не гнівайся, що таке тобі пишу. Хай Бог тебе благословить, бо може вже і не зобачимося“.

Ну й щож: Їй-Богу не пригадую, що після було. Знаю лише, що довго лежав горілиць і дивився в стелю. Кімната моя не висока, маленьке утульне віконце, світла не багато. Ще не був вечір, але кутки стелі ховалися у сутінку і часом стеля починала поволі спадати геть зовсім низько, так що колиб підняв руку, мігби дістати її. Але я зовсім не думав піднімати руки. Вони обидві спокійно лежали розкинуті на право й на ліво, ліва вперлася об стіну, права звисла до долу і майже торкалася помосту. Моя голова відкинулась також, ніби навмисне відкинулась і лежала без найменшого руху на твердій плюшовій подушці. І мені здавалося, що по обличчю могому лазять якісь плазунці, ніби блощиці, чи щось подібне. Уста спрагли і язика втягнуло в горло. Очі напиналися і ловили кошмарні картини, що дивилися на мене з усіх боків. Он дивляться зі стелі два великі кінські ока, і кожне з них розтяте на двоє. З ран капують великі краплі змішаних з кров'ю сліз. Вони попадають мені в уста, ніс, очі. Мені мокро і душно. Не маю змоги повернутися, ні крикнути на допомогу.

* * *

Коли опритомнів, то пізнав себе у великій світлій кімнаті з двома просторими загратованими вікнами. Я лежав на чистій білій, як сніг, постелі горілиць з привязаними обома руками. „За що вони мене розп'яли?“ було першою свідомою думкою.

Сонце било через вікно на мене. З надвору видно зелену гілку, яка похитується від вітру. Я у в'язниці? Ні. В лікарні? Також ні. Деж я? Скажіть мені, де я? Чого я сюди попав? На що привязані мої руки? Яж не розбійник і не кат. Я не обікрав ваших скарбів і не засудив на голодову смерть мільйонів. За щож привязані мої руки? До чорта ваші умовності! Я не бажаю знати ваших сляпаних міщанських умовностей. Мені боляче і мозок мій заливається кровю. Розкряйте череп мій, вийміть його і подивіться. О, я чудесно вас розумію, вас голених, стриженних з повним черевом. Ви будете напевно доводити мені, що я побіг до вітрини, за якою стояв на педесталі бородатий пророк. Ви скажете, що я гримав там у спущену ляду, кричав „мамо“ і кликав якусь Югеню. Так. Югеню я дійсно колись знав. Це була маленька чорноока щибетушка, з якою я бігав до школи, пас корови, бавився у ріжні гри. Ні, ні! Це не правда, заклинаю вас Богом, це не правда! Мамо! Як сміли ви так писати? — „Вибач, чи не гнівайся, що я таке пишу“... Ха-ха! Не гнівайсь!.. От, прошу вас, не гнівайся! Я, мовляв, не винна. Але хібаж ви не знаєте... Ви всі голені, стрижені у білих чистих одягах, і ти, бородатий дияволе! Проваліться ви всі! Не чіпайте мене, пустіть мої руки!

І ще раз пригадую собі Югеню, вже струнку дівчину, в якої щойно починають випинатись груди. Цвітуть вишні. Співають птахи, дерева, співають срібні хмари й навіть каміння сильним дзвінким співом. Ви ще ніколи не чули, як співають каміння? Ви не могли цього чути, бо ви глухі, мов кусень перепаленої цегли. Хай вас чорт забере з вашими проклятими шлунками — вас, що не вірите в любов, не вірите в чорні очі, їх святість, їх красу!

І ще і ще пригадую її, мою Югеню. От сонце заходить, розливаючи сильну навколо пожежу. Втихають птахи, холоне каміння й хреститься на ніч селянин. Бамкнув дзвін — раз, другий. І ти була, як цвіт, щойно розцвілий рожевий цвіт. Даруй банальність, я так дошкульно відчуваю брак особливого слова, слова, створеного лише для тебе, але я створю його ще. Так, я створю його. Клянусь тобі. І я скажу його всім, всім і забороню, під карою смерти повторяти його. Того дня, як заходило сонце, я, здається, вже сказав те велике слово. Ти розгорілась, очі соняшно запалали і ти щось хотіла дарувати мені. Ти згадала свою молодість, тебе підняв величний світлий ангел і дарувала мені один поцілунок: „На і не забудь!“ з притиском сказала ти.

— Ні, ні, мамо, я ніколи не повірю, щоб Югеня вмерла. Але все таки я кличу і домагаюся великого суду. Поцілунок Югені до цього часу горить на моїх спраглих устах і я не можу його забути. Кому заважали цвітучі дерева, наше співаюче каміння і наша юна любов? Хто просив того пелухатого Маркса прийти до нас оплювати цвіт яблуні, стлу-

мити вільний спів, вирвати душу і заставити вимерти люблячих жінок? На суд, на суд! Мамо! Ви станете свідком моїм. Я скоро вирвуся з цього будинку божевільних. Я відшукаю свої сили, свою бадьорість. Я вишлю вам „хунт сухарів“. Я прибу до них велику печатку і ви, старі, з опухлими ногами, візьмете в отеклу чорну руку фунт сухарів і будете свідчити.

Ми покличемо їх на страшний, останній суд!

Едвард Кейзер

Смертельна машина

— Люди, які не знають, як ми живемо, — сказав мені Коксвел, — уявляють собі, що детективи й поліція завжди з'являються в певнім місці і в певний час, щоби бути присутніми при якимсь сенсаційнім випадку. Ось чому вони вважають за видумані найправдивіші і часто найбанальніші історії...

— Але це факт, що підчас ваших подорожей, ви впадали якраз на надзвичайні випадки.

— Бо іншими я нехтую. В кожному місці, куди мене кликала — так кликала — якась цікава афера — я затримувався довгий час. Коли ми затримуємося місяць в якомсь великім місті, і коли відкриємо кожного дня зпомежи різних фактів такі, які можуть зацікавити детектива, то з кінцем місяця конче матимемо величезну листу фалшовань, крадіжок, спроневерень, зникнень та убийств. А в цій листі пять чи шість випадків таємничих, яких на перший погляд не розв'язати... Треба припустити — така вже людськість — що детектив не може затриматися й місяця в якомсь закутку нашої плянети, щоби не знайти для себе заняття.

Коксвел приємний й цікавий товариш подорожи. Від самих Індій, ми разом і думаємо докінчити нашу подорож довкола світа без непотрібного поспіху, раціонально.

Від трьох тижнів ми сидимо на західній стороні Суматри, в її головнім місті Патанг, з її вигідними домами, тінистими алеями і з околицями, гідними Швайцарії. Паданські гори, які зачинаються коло міста і рівери, уможливають нам цікаві екскурсії, ну і лови, на які нас запрошує губернатор. Ми відвідали Форт де Кок, недільний ринок в Паджакумбі, Мінангабу, де ще панує матриархат, де жінка є всім, а мужчина майже ніщо. Але туристичні можливості вже зачинали для нас вичерпуватися. До тогож в країні, де кожне село має власну в'язницю, оточену кільчастим дротом, публична безпека є на такім верхку, а туземні драми так мало цікаві для європейця, що розчарований Коксвел не міг знайти ані одної нагоди примінити свій хист дедукції, ані свою завзятість.